

Ранни гръцки импорти от района на Попово

Тотко Стоянов, Никола Русев

Публикуваните тук артефакти (обр. 1-2) са „случайни“ находки, както често се обозначават резултати от дейността на иманярите на територията на страната ни. Сами по себе си, поради добрата си степен на запазеност, те са интересни и ценни свидетелства за културните и икономически контакти на района, от който произхождат. Новата информация за тази част на Тракия дава възможност те да получат един по-конкретен контекст и да допълнят характеристиките на района за един сравнително ранен период – втората/третата четвърт на V в. пр.Хр.

Амфората,¹ както се вижда (обр. 1), е напълно запазена и има следните параметри: височина 55,5 см, максимален диаметър на тялото 29,5 см, диаметър на устието 10,8 см. Изработена е от глина с примес от песъчливи и бели варовикови частици, с керемидено кафяв цвят. Устието е извито навън и е отделено с врязана хоризонтална линия от леко разширената в горния край цилиндрична шийка. Устийният ръб е скосен. Дръжките са захванати под устието и имат леко S-овиден силует. Тялото е широко, с яйцевидна форма и стъпва върху невисоко конично столче.

На пръв поглед амфората има близост с лесбоските кафявоглинени амфори от V век. Дръжките, обаче, са с елипсовидно сечение и не са така масивни както при лесбоските. Най-голямо сходство амфората има с разграничени в отделна група от И. Зеест амфори от втората четвърт на V в. (Зест 1960, 90, табл. XIII. 27а-б). В изследванията от последните години те се отнасят към продукцията на центрове от Северноегейската зона или Пропонтида, датирани в затворени комплекси във втората-третата четвърт на V в. пр.Хр. (Монахов 2003, 77-78; Teleaga 2008, 58). Монахов дори е склонен да ги отнесе към „кръга“ на централните, продуциращи под влиянието на Тасос.

Нашата амфора има определено по-изразено сходство с по-ранните екземпляри (2-ра четвърт на V век) от Мирмекий (Зест 1960, 90, табл. XIII. 27а), Керкинтида, некропола на Олвия (Монахов 2003, 77-78, табл. 52. 2, 6) и други комплекси от Северното Черноморие (Teleaga 2008, 58, Karte 2). Заслужава да се отбележи, че единственият познат, засега (?) паралел от вътрешността на Тракия е от богатото погребение от Светлен (б. Аязляр) Поповско, публикувано от Ив. Велков. Публикуваната запазена част от амфората² има височина 22 см и диаметър на устието 9 см (Велков 1929, 53, обр. 80). За съжаление не е дадена информация за характеристиките на глината. Фак-

1 Исторически музей Попово, инв. № 233.

2 Ив. Велков споменава, че в гроба са открити и „много други фрагменти от глинени съдове“.

Обр. 1 Амфора от района на Попово

тът, че публикуваната тук амфора е напълно запазена сочи недвусмислено, че тя е била част от инвентара на гроб с устойчива (каменна?) конструкция, запазила съда близо 25 столетия. Амфората е предадена в Историческия музей в Попово с информацията, че е открита в района около Попово.

Лекитът (обр. 2 а-г) е почти изцяло запазен. Трите части, на които е разтрошен съвпадат добре. Липсва малък фрагмент от основата на шийката. Изработен е от фина бежова глина с оранжев оттенък. Повърхността е покрита с фин слой (ангоба) от същата глина. Върху тялото са запазени следи от бяла боя, върху която с черен фирнис са нарисувани орнаментите: два концентрични пръстена от ивици върху плещите, а под ръба между хоризонтални линии следват пояс с меандровиден орнамент, пояс от решетка в три реда, пояс с ластар от бръшлянови клонки с плодни чепки и отново решетка в три реда. Дъното е плътно заето от фирнис. Върху отстъпа на цилиндричното столче е насена линия от разреден черен фирнис. Устието на съда и дръжката (отвън) също са покрити с черен фирнис, който тук е по-плътен и с метален блясък. Размерите на лекита са: височина 19, 2 см, максимален диаметър на тялото 6,5 см диаметър на устието 3,96 см, на дъното 5,2 см.

Лекитът принадлежи на една добре позната група атически лекити с чернофирнисова украса върху бял фон (*Attic White Lekythoi*) от V в. пр.Хр. По форма той е от тип II (*Shoulder*), а по украсата принадлежи на групата на *Pattern Lekythoi* от продукцията на *Beldam Painter* или неговото ателие, които се датират във втората и третата четвърт на V в. пр.Хр. (Kurtz 1975, 152-154, Pl. 70.6-7, Chart II). Тези лекити са разпространени далече извън пределите на Гърция и са добре представени в некрополите на гръцките апойкии и хинтерланда им по Северното (Bouzek 1990, 43, 47, Pl. 6.3) и Източното крайбрежие на Понта (Vickers, Kakhidze 2004, 169-170, 179, Pl. 132). По Западното крайбрежие на Черно море лекити от тази група са добре познати от разкопките на некрополите на Аполония през 40-те години (Иванов 1963, 81-83, обр. 34-35, Табл. 1) и през последните години (Baralis, Damyanov, Hermary 2010, 105, Pl. 36d, 78d-e; Hermary 2010, 180,) и се датират в третата четвърт на V в. пр.Хр.

Отличната запазеност на лекита подсказва, че до момента на неговото изваждане, той е седял в кухня с масивни стени, осигуряваща стабилност и сравнително постоянни условия на влажност и температура. Т.е., както и за амфората, правомерно е да се предположи, че той е част от инвентара на богат гроб. В този посока свидетелства още един детайл. Точно под ръба на най-широката част (обр. 2 б), личат останки от патина със зелен цвят. При престоя си в гроба лекитът, очевидно, е бил в контакт с метален предмет (от медна сплав).

Към момента, от вътрешността на Тракия ни е познат само един гробен комплекс съдържащ подобен лекит – богатото погребение в Якимова могила, при с. Крушаре, Сливенско. В публикацията е акцентирано, че единствените керамични съдове от този комплекс с богат набор от сребърни съдове, златен негръдник и златен пръстен-печат със скарабеоид от ахат, са три лекита, най-запазеният от които, представен в публикацията, е от типа публикуван тук. На базата на паралелите от Аполония съдът и комплексът са датирани в средата на V в. пр. Хр. (Димитрова 2008, 224-225, обр. 10).

Откриването и проучването през 2009 и 2010 година на изключително интересната гробница при с. Гагово стимулира специален интерес към района, в който тя е изградена и използвана в последната четвърт на IV в. пр. Хр. – първата четвърт на III в. пр.Хр. Нейният сложен план и обусловените от това конструктивни особености,

а

б

в

г

Обр.2. а-г Чернофирнисов лекит от района на Попово

високото ниво на обработка и градеж на паметника (Русев, Стоянова 2010; Русев, Стоянова 2011; Русев, Стоянова, под печат) свидетелстват за наличието в непосредствена близост на тракийски политически (резиденциален) център, чийто двама или повече обитатели с висок социален ранг са намерили последен подслон в този погребален монумент. Успоредно с проучването на гробницата бе стартиран проект за теренни обхождания в района на гробницата – басейна на средното течение на Черни Лом с ограждащите го Зараевски и Поповски височини. Основната цел беше да се събере актуална информация за селищната система от късножелязната епоха в посочения район на Североизточна Тракия (срв. Торбатов, Стоянов 2010; Торбатов, Стоянов 2011; Стоянов, под печат).³ Успоредно с това беше направен преглед на археологическите находки от фонда на музея в Попово, открити в района на изследването. Част от тях са представените тук амфори и лекит.

Събрана бе и допълнителна информация за находки от района, намиращи се в частни „колекции“. Резултатите надхвърлиха и най-оптимистичните очаквания. Обходите през 2009 г. извиха непосредствено на североизток от гробницата, върху свързаните помежду си Малък и Голям Сакар на Зараевските височини селищна аг-

3 Проучванията бяха осъществени в изпълнение на проект „Идентифициране на значими селищни центрове и некрополите им от късножелязната епоха между Банишки и Малки Лом (СИ България)“, финансиран от ФНИ на СУ „Св. Кл. Охридски“. В него взеха участие специалисти от СУ „Св. Кл. Охридски“, НАИМ-БАН и музеите в Попово и Русе.

ломерация от късножелязната епоха, чийто опорни пунктове са укрепените селища известни като Иново кале и Урум Кале. Данните и наблюденията на място за второто сочат селище с обща площ около или над 100 дка, със силно укрепен дял в североизточната си част (Шкорпил 1914, 19, фиг. 10, 12; Стоянов под печат).

Особено значение придобиват фрагментите от два чернофигурни киликса и чернофирнисова чаша „Фидиев тип“, за които има сигурна информация, че произхождат от ограбено богато погребение от могила № 3 от некропола в м. Канарадюзю, отстоящ на около два километра източно от Урум кале. Киликсите нямат засега точни паралели от западнопонтийските апоикии, но чашата се датира много добре в диапазона 450-425 г. пр. Хр. (Sparkes, Talcott. 1970, 72-74, cat. No 203-212, Fig. 3, Pl. 11). Дали представените тук амфора и лекит произхождат от некропола в м. Канарадюзю, некропола в м. Балкана (на ок. 2 км югоизточно от Урум кале) или друг некропол в района е трудно да се каже.

Заедно с инвентара на богатото погребение от Светлен, тези данни подсказват, че не по-късно от средата-третата четвърт на V в. пр. Хр. в района на Зараевските височини има внос на луксозна гръцка керамика и вино за удовлетворяване на нуждите на местната аристокрация, а материалите от Светлен не са вече случайна, изолирана находка. Във фонда на ИМ Попово се предадени и други амфори, произхождащи също от проучвания район, които могат да се датират в IV-III в. пр. Хр. Те допълват информацията от Урум кале за внос на амфори от Тасос и други центрове през Ранноелинистическата епоха (Стоянов под печат).

Оформянето на мощен икономически и политически център в района на Зараевските височини и по средното течение на Черни Лом около средата на V век и развитието му до Елинистическата епоха, придобива вече ясен културен и исторически контекст в светлината на новите данни и проучвания. В този контекст матриците от Гърчиново (Damyanov 1998; Treister 2001, 161-167) и Горско Абланово (Кръстева 1983) се вписват логично и свидетелстват за ранно развитие и на тореветични ателиета в района.

Цитирана литература

- Велков, И. 1929. Нови могилни находки. *Известия на българския археологически институт*, V (1928/29), 13-56.
- Димитрова, Д. 2008. Якимова могила (предварително съобщение). В: *По пътя на миналото. Сборник научни статии по повод 65-годишнината на д-р Георги Китов*. София, 221-225.
- Зеест, И. 1960. Керамическая тара Боспора. В: *Материалы и исследования по археологии СССР*, 83, Москва, 1960.
- Иванов, Т. 1963. Антична керамика от некропола на Аполония. В: *Аполония, I*, София, 1963, 65-273.
- Кръстева, М. 1983. Бронзова матрица от Г. Абланово, Търговишко. *Изкуство* 33, 4, 45-47.
- Монахов, С. 2003. *Греческие амфоры в Причерноморье. Типология амфор ведущих центров*

- експортеров товаров в керамической таре. Каталог-определитель. Москва-Саратов, 2003.
- Русев, Н., Стоянова, Д. 2010. Надгробна могила в м. Смойлан Пунар, с. Гагово, община Попово, Търговищка област. В: *Археологически открития и разкопки през 2009 г.*, София, 243-245.
- Русев, Н., Стоянова, Д. 2011. Спасителни археологически проучвания на надгробна могила в м. Смойлан Пунар, с. Гагово, община Попово, Търговищка област. В: *Археологически открития и разкопки през 2010 г.*, София, 208-212.
- Русев, Н., Стоянова, Д. (под печат). Куполна гробница от с. Гагово, Поповско. Предварително съобщение. В: *Попово в миналото*, 6.
- Стоянов, Т. (под печат). Новооткритата гробница при с. Гагово, Поповско, в контекста на политическото и културно развитие на Североизточна Тракия през IV-III в. пр. Хр. В: *Попово в миналото*, 6.
- Торбатов, С., Стоянов, С. 2010. Теренно проучване в района на Поповските височини и Зараевските височини, Североизточна България. В: *Археологически открития и разкопки през 2009 г.*, София, 634-636.
- Торбатов, С., Стоянов, Т. 2011. Издирване на археологически обекти в Поповските и Зараевските височини. В: *Археологически открития и разкопки през 2010 г.* София, 537-539.
- Шкорпил, К. 1914. *Опис на старините по течението на река Русенски Лом* (Материали за археологическата карта на България 1). София.
- Bouzek, J. 1990. *Studies of Greek Pottery in the Black Sea Area*. Prague.
- Baralis, A., Damyanov, M., Hermary, A. 2010. Descriptions des tombes, dépôts et foyers. In: Hermary, A. (ed.). *Apollonia du Pont (Sozopol). La nécropole de Kalfata (V^e-IIIe s. av. J.-C.). Fouilles franco-bulgares (2002-2004)*. Edition Errance: Paris, 83-137.
- Damyanov, M. 1998. The Matrix from Garchinovo: Problems of Origin and Dating. *Arcaeologia Bulgarica*, 2, 28-39.
- Hermary, A. 2010. Les céramiques peintes. In: Hermary, A. (ed.). *Apollonia du Pont (Sozopol). La nécropole de Kalfata (V^e-IIIe s. av. J.-C.). Fouilles franco-bulgares (2002-2004)*. Edition Errance: Paris, 179-193.
- Kurtz, D. 1975. *Athenian White Lekythoi. Patterns and Painters*. Clarendon Press: Oxford, 1975.
- Kurtz, D., Boardman, J. 1971. *Greek Burial Customs*. Thames & Hudson: London, 1971.
- Sparkes, B.A., Talcott, L. 1970. *Black and Plain Pottery. The Athenian Agora*, XII, Princeton, 1970.
- Teleaga, E. 2008. *Griechische Importe in den Nekropolen an der unteren Donau 6. Jh. – Anfang des 3. Jhs. V. Chr.* Rahden.
- Treister, M. 2001. *Hammering Techniques in Greek and Roman Jewellery and Toreutics* (Colloquia Pontica, vol. 8, (Brill). Leiden-Boston-Köln.
- Vickers, M., Kakhidze, A. 2004. *Pichvnari. Results of Excavations Conducted by the Joint British-Georgian Pichvnari Expedition*. Vol. I, Pichvnari 1998-2002. Greeks and Colchians on the East Coast of the Black Sea, 2004, 169-170, 179, Pl. 132.

Early Greek Imports from Popovo region

Totko Stoyanov, Nikola Russev

Abstract

The artefacts presented here (Fig. 1-2) are 'stray' finds, as looters' finds are usually referred to in Bulgaria. Due to their good preservation, they are valuable evidence for the cultural and economic contacts of their place of origin and belong to a relatively early period – the second/third quarter of the 5th century BC.

The amphora (Fig. 1) is entirely preserved and is 55.5 cm high, with a maximum body diameter of 29.5 cm and a rim diameter of 10.8 cm. It is made of brick-red brown clay mixed with sand and white calcareous particles. In recent investigations, these amphorae are associated with the production of the North-Aegean zone or Propontis and are found in closed complexes along the North Black Sea coast dating to the second/third quarter of the 5th century BC. The only so far (?) known parallel from the Thracian hinterland is a fragment from the upper part of an amphorae found in the rich burial from Svetlen (former Aazhljar) in Popovo district, dated to the end of the 5th century BC. The fact that the amphora is completely preserved suggests that it is a part of an inventory of a grave with a stable (stone?) construction. The amphora was donated to the Popovo museum and recorded as deriving from the area around Popovo.

The lekythos (Fig. 2a-d) is almost entirely preserved. Only a small fragment from the base of the neck is missing. It is made of fine beige clay with an orange nuance. The surface is covered with a fine slip (engobe) of the same clay. There are some traces of white paint on the body, that is over-painted with several bands of black-glazed geometric and plant ornaments. The base is entirely covered with black glaze. The rim and the outer side of the handle are also covered in black glaze that is thicker and has a metallic lustre. The lekythos is 19.2 cm high, with a maximum body diameter of 6.5 cm, a rim diameter of 3.96 cm and a basal diameter of 5.2 cm.

The lekythos belongs to the well-known group of Attic lekythoi with black-glazed decoration over a white background from the 5th century BC (Attic White Lekythoi). According to its shape, it belongs to type II (Shoulder) and, according to its decoration, to the group of Pattern Lekythoi from the production of the Beldam Painter or his workshop, dated to the second and third quarter of the 5th century BC. These lekythoi are common for the necropolises of the Greek colonies and their hinterland along the North, East and West coast of the Black Sea and are dated to the third quarter of the 5th century BC. The excellent condition of the lekythos suggests that, like the amphora, it was a part of an inventory of a rich grave from the region of Popovo.